

XIX. YÜZYILDA ADİYAMAN SÜRYANİ VE ERMENİLERİ ARASINDA KATOLİK MİSYONERLİK FAALİYETLERİ

*M. Gökhan DALYAN**
*Mehmet YILDIZ***

Özet

XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'ndeki misyonerlik faaliyetleri diğer Osmanlı şehirleri gibi Adıyaman'da ciddi boyutlara ulaşmıştır. Bu misyoner gruplarından Katolikler, Protestan misyonerler gibi Ermeniler ve Süryaniler üzerinde etkili olarak kendilerine bağlı ayrı bir cemaat oluşturmayı başarmışlardır. Adıyaman'daki Katolik cemaatin oluşmasında ilk dönemler Gregoryenlerin, Protestan faaliyetlerine tepki için Katolikliğe geçmelerinin önemi büyüktür. Son dönemlere doğru Katolikler, cemaatlerinin sayısını aynı ve nakdi yardımlar sayesinde arttırmışlardır. Adıyaman'da genel anlamda misyonerlik faaliyetlerinin bilhassa azınlık nüfusunun daha yoğun olduğu şehir merkezinde yoğunlaşmıştır. Adıyaman ve Besni'de oluşturulan Katolik cemaatlerinden özellikle Besni Ermenilerinin eğitime daha çok önem verdikleri görülmektedir.

XIX. yüzyıl boyunca devletten habersiz bir şekilde inşaa ettikleri kiliselerin resmi izin almaları son dönemlerde gerçekleşmiş ve Katolik misyonerlerin Adıyaman ve çevresinde faaliyetleri I. Dünya Savaşı'na kadar devam etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ermeni, Süryani, Katolik Misyoner, Adıyaman

CATHOLIC MISSIONARY ACTIVITIES AMONG ASSYRIAN AND ARMENIAN COMMUNITY IN ADİYAMAN IN THE XIX.CENTURY

Abstract

In the 19th century missionary activities in the Ottoman Empire made their presence felt, reaching even the city of Adıyaman. Out of the missionary groups, Catholics made success in forming a congregation that was loyal to them by affecting Armenians and Assyrians. Especially in-kind aid and financial aid that they offered made a big impact. But generally, it is seen that missionary activities were carried out most in the city centre of Adıyaman which had a dense minority population. It is seen that out of the Catholic congregations, Armenians from Besni cared much about education.

They built churches throughout XIX th century without getting official permission from the state. It was recently given to them and Catholic missionaries continued their activities in Adıyaman and in its vicinity until World War I.

Key Words: Armenians, Assyrians, Catholics Missionaries, Adıyaman

Giriş

XIX. yüzyıl misyonerliğin zirveye ulaştığı ve dünyanın dört tarafında her çeşit dinden insanların kendi mezheplerini, dinleri yaymaya çalıştığı bir dönemdir. Bu dönemde diğer ülkelerde olduğu gibi Osmanlı Devleti'ne yönelik başta Protestan ve Katolikler olmak üzere birçok misyonerlik faaliyetleri olmuş, toplumsal

* Yrd. Doç. Dr., Adıyaman Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilimler Öğretmenliği, ADİYAMAN, mgdalyan@gmail.com

** Yrd. Doç. Dr., Adıyaman Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilimler Öğretmenliği, ADİYAMAN, mehayildiz@gmail.com

yapıda değişiklikler yaşanmıştır. Bu durum özellikle Ortadoęu'nun Ermeni ve Süryaniler gibi yerli Hıristiyan cemaatlerinin bölünmesine ve kendi aralarında mücadeleler yaşamasına neden olmuştur.

Bu makalede Osmanlı Devleti'nin Malatya Sancağına bağlı bir kazası olan Adıyaman ve çevresinde XIX. yüzyıl boyunca yürütölen Katolik faaliyetleri konu edilecektir.

1. Osmanlı Devletinde Katolik Misyonerlerin Yürüttüğü Faaliyetlere Genel Bir Bakış

Osmanlı Devleti'nde yürütölen misyonerlik faaliyetlerinin en eskisi olan Katolik misyonerliğinin tarihi Osmanlı Devleti'nin Fransa'ya verdiği imtiyazlara kadar inmektedir. Bu anlaşma ile Fransa hem ticari ayrıcalık ve hem de Osmanlı toprakları içerisindeki Katoliklerin koruyucu ve hamiliğini kazanmıştır (Fraşerli, 2009:77-79) Bu tarihten itibaren Katolik misyonerler, Anadolu'da yaşayan Hıristiyan unsurları kendi bünyelerine katmak ve bu sayede Katolikliğin saygınlığını arttırmak istemişlerdir. XIX. Yüzyılın başlarına kadar bu amaçla Süryanileri ve Ermenileri para, unvan verilmesi dâhil çeşitli yollarla kendilerine bağlamaya çalışmışlardır. Bu anlamda Katoliklerin en başarılı yaptığı işlerden bir tanesi Sivaslı Mehitar'ın Katolikler lehine kazanılmasıdır. Bu sayede Katolikler Ermeniler arasında taraftar kazanmışlardır. Ancak Mehitar'ın Ermeni tarihine yaptığı en büyük katkı eğitim ve öğretim alanında olmuştur. Ancak Fransa himayesinde yürüyen bu çalışmalar Ermeni Kilisesi için oldukça sıkıntılı zamanlar yaşanmasına neden olmuştur (Ter Minassian, 2006;28-29; Atiya, 2005:366-67). XIX. Yüzyılın başlarında Katoliklerin Ermeni Cemaatine yönelik faaliyetleri, Ermeni Patriği Garabet'in Sultan II. Mahmut'a başvurmasına neden olmuştur (Bebiroęlu, 2008:17). Bu başvuru sayesinde Katoliklere karşı bir miktar güç kazanan Patrik yinede Fransa desteğindeki Katoliklerin Ermeni cemaatini bölmesine engel olamamıştır (Atiya, 368). Nitekim Fransa'nın politik baskıları sonucunda Osmanlı Devleti, 5 Ocak 1831 yılında bir beratla Ermeni cemaatinin önde gelen din adamlarından olan Manuel oğlu Hagop'u başına patrik olarak atayarak Katolik cemaatinin kuruluşunu resmen tanımıştır (Bebiroęlu, 17,33-34). Tanınmanın ardından Katolikler çok daha rahat bir şekilde Anadolu'daki azınlıklar arasında faaliyet göstermeye ve topluluklarına üye kazanmaya çalışmışlardır.

2. XIX. Yüzyıl Adıyaman Gayrimüslimleri ve Katolikler

2.1 Ermeniler

Adıyaman ve çevresindeki ermeni varlığı, bizans–arap mücadeleleri sırasında bizans tarafından araplara karşı tampon vazifesi görmesi için sınır bölgelerine yerleştirilmesiyle oluşmuştur. Bu dönemde ermeniler, arap-bizans mücadeleleri esnasında bizans tarafında yer almaları onların mücadeleler yüzünden harap olmuş sınır boylarına göç etmelerini kolaylaştırmıştır (honigmann, 1970: 62; dalyan, 2007;50). Bu tarihten itibaren son dönemlere kadar adıyaman'da ermeniler varlıklarını sürdürmüşlerdir. Ancak son dönemlerde istanbul gibi büyük kentlere göç nedeniyle sayıları oldukça azalmıştır.

XIX. yüzyıl boyunca Adıyaman Ermenilerinin büyük bir çoğunluğu Eski Saray Mahallesinde kale eteğinde (İ.HR Dosya No: 251 Gömlek No: 14916) ve özellikle Hoca Ömer Mahallesinde (Osmanlı Salnamelerinde Adıyaman, 2006: 257) Müslüman komşularıyla bir arada yaşamaktaydılar (Kılınçkaya, 2008:80). Adıyaman'daki sosyal yaşamda Ermeniler genellikle tüccar ve esnaf grubunu oluşturmaktaydılar. Ermeni Cemaati'nin uğraşmış olduğu

meslekler arasında: meyhanecilik, kuyumculuk, boyacılık, tüccarlık, nalbantlık, değirmencilik ve köşkerlik yer almaktaydı (Gökdeniz, 2006:53 59, 71,73; “İstanbul’da Adıyamanlı Bir Ermeni” , *Radikal Gazetesi*, 25.03.2007). Bu meslekler dışında Adıyaman’daki Ermenilerin polislik (Gökdeniz, 49), Bidayet Mahkemesi Azalığı ve Meclis İdare Azalığı gibi resmi görevler aldıkları da vakidir . Adıyaman’da yaşayan gayrimüslimlerin oranı Müslüman nüfusa göre oldukça düşüktür. 1883 yılında Ermenilerin bulunmuş olduğu Adıyaman, Besni ve Kâhta şehir merkezlerindeki gayrimüslim nüfusu 2.781 iken Müslüman nüfus 39.221’dir. Ancak bu yerleşim yerlerinde en fazla yoğun oldukları merkez 1.355 kişiyle Adıyaman’dır. Bütün bunlara rağmen gayri Müslim unsur olarak bu rakamlarda Süryani ve Ermeni ayrımı yapılmamıştır (Osmanlı Salnamelerinde Adıyaman, 182).

Genel olarak misyonerlik öncesi Adıyaman ve çevresindeki Gregoryen Ermeniler, iç ve dış dünyadan habersiz çok demode yaşamakta ve Sis Katolikosluğu’nun Malatya Murahhaslığı vasıtasıyla idare edilmekteydiler (Sırvantsdyants, 1879:329).1879 yılına ait olan bir Ermeni kaynağında Ermenilerin, Adıyaman ve Besni dışında Samsat, Kavrak, Dardığan, Kantar, Göl-Pınar, Karkuşen, Kızılcapınar, Vartanakeğ, Parpato, Kolik, Büyükbağ, Narlıca, Kan, Huni, Kavardış, Garbiş, Henic, Gargar, Pertoso, Temsias ve Kâhta kasabası ve köylerinde yaşadıkları belirtilmektedir (Sırvantsdyants, 333-334). Şehir merkezlerinde ticaret ve zanaatkârlıkla uğraşan kesimin dışındaki bu Ermeniler genel olarak tarımla uğraşmışlardır. Ayrıca şehirde yaşayan Ermenilerden bazılarının çevre köylerde tarım arazilerinin bulunduğu bilinmektedir. Vartana Köyü bu yerleşim yerlerinden birisidir (Yörür, 2006:71).

Adıyaman’daki Ermeniler arasındaki Katolik faaliyetlerin başlamasının perde arkasında Amerikan misyonerlerinin Ermeni toplumunda meydan getirmiş olduğu tepki yatmaktadır. Amerikalı misyonerlerin cemaatleri arasındaki faaliyetlerini ve Protestan Ermeni Cemaatinin oluşumunu engelleyemeyen Gregoryenlerden 70 kişi bir tepki hareketi olarak hemen Urfa’daki Katolik misyonerleriyle irtibata geçmiş ve bu mezhebe dâhil olmuşlardır (The Missionary Herald, 1858: 349-351; Dalyan, 2010:88). Buradan da anlaşılacağı üzere Adıyaman’daki Ermeniler yakın çevrelerinde Protestanlar dışında Katolik misyonerlerin bulunduğunu bilmekte veya bu misyonerler tarafından ziyaret edilmiş olmaları gerekmektedir. Sonuç olarak Katolik misyonerlerin faaliyetleri daha etkili olmuş ve Gregoryenlerin Katolikliği tercihine sebep olmuştur. Gregoryenler, Protestanların haz etmedikleri Katoliklere başvurarak bir nevi onlara nazire yapmışlardır. Bu şekilde Adıyaman’da başlayan Katolik faaliyetleri az öncede belirtildiği gibi yerel halkında katılımıyla kısa bir sürede hız kazanmış ve bir kiliseye sahip olmuşlardır. Ancak bu kilisenin inşaatı için devletten herhangi izin alınmamış kaçak inşa edilmiştir (İ.AZN Dosya No: 1327 C-5 Gömlek No: 4.). Bir müddet aynı şekilde Besni’ye de Bağos Petros adlı bir Katolik Kilisesini faaliyete geçirmeyi başarmışlardır (Aras, 2006:117) .

Adıyaman merkezdeki organizasyonlarını tamamlayan Katolikler, daha sonra yakın çevre köylere yönelmişler çeşitli maddi yardımlarda bulunarak bazı başarılar kazanmışlardır. Bu bağlamda 1889 yılında Samsat-Gevrik Köyü’ndeki Katolik nüfusun; ayinlerinin gerçekleştirilmesi, kilisenin bakım ve masraflarının karşılanmasını Malatya Katolik Piskoposluğu üstlenmiştir (Tuğlacı, 1985:8). Oysa Katoliklerden farklı olarak Protestan misyonerler okullarının ve kiliselerinin bütün masraflarını cemaatlerinden karşılamışlardır (The Missionary Herald, 1863: 216; Kocabaşoğlu, 2001:60; Dalyan, 2010:92). Ancak bu bilgi bize Adıyaman’daki Katolik faaliyetlerin artık Urfa üzerinden değil Malatya üzerinden idare edilmeye başladığını göstermesi açısından

önemlidir. XIX. asrın sonlarına doğru Katolikler Malatya'da hatırı sayılır bir cemaate ve bir manastıra sahip bulunmaktaydılar (Sykes, 2001: 101-103). Nitekim 1894 yılında bu sefer Katolik Murahhas Bünyamin Sehak Efendi oğlu Karabet Besni'deki Katolik Kilisesi'ne yardımda bulunmuştur (Aras, 117). Bütün bunlara ek Malatya'da Katolik Murahhaslığının olduğu bilinmektedir (Işık, 667,680).1895 yılında Malatya'daki Ermeni hadiseleri esnasında isyancıların davalarına Avrupa'nın dikkatini çekmek ve kamuoyunu ayağa kaldırmak için Katolik misyonerlere ateş edip öldürmeye çalışmaları (Sykes, 102-103) bu bölgedeki faaliyetlerin yürütülmesinde sıkıntılar yaratmış olması muhtemeldir.

Katolik misyonerlerinin etkisi ile Katolikleşen azınlıkların ileri gelenleri zaman zaman bölgedeki devlete görevlilerinin ve Kürtlerin kendilerine yönelik baskılarda bulduklarına dair şikâyetlerde bulunmuşlardır. Bu konuda 1891 yılında Adıyaman'da yaşayan Katolik Ermenilerin önde gelenlerinden Haçatoryan'ın şikâyet dilekçesi önemlidir. Osmanlı Devleti tarafından Kürtlerin tecavüzlerine maruz kaldıklarına dair verilen dilekçe uygulanmaya konmuş ve Adıyaman'daki Ermeni-Kürt olaylarının araştırılması için memurlar gönderilmiştir. Gönderilen memurların yaptığı çalışma ve incelemeler neticesinde böyle bir şeyin vukua gelmediğini, sözü edilen olayların Ermeni Katolik Rahibi Haçartoryan'nın isnadından meydana geldiğini raporlarda belirtmiştir (DH. MKT. Dosya No:67 Gömlek No:38; DH.MKT. Dosya No: 1699 Gömlek No: 59).

1894 yılı itibariyle Adıyaman'da bulunan Katolik Ermeni Kiliseleri ve kadroları şu şekildedir:

Yerleşim Yeri	Semti	Mensubu	Din Görevlisi
Besni	Katolik Mahallesinde	Ermeni	1
Adıyaman	Pınarbaşı	Ermeni	2
Adıyaman	Gürek Köyü	Ermeni	3
Adıyaman	Vartana Köyü	Ermeni	1
TOPLAM	4 Kilise		6

Tablo 1 (Osmanlı Salnamelerinde Adıyaman, 237; Işık, 1998: 281)

Yine aynı yıl Katoliklerin Katolikleştirdikleri Gayri Müslimlerin sayısı yerleşim yeri ve miktarı aşağıdaki gibidir:

Yerleşim Yeri	Erkek	Kadın	Toplam
Adıyaman	134	137	271
Besni	99	107	206
Besni-Şambayat	3		3
Kahta-Karacaviran	4	4	8
Kahta-Bebek	7	11	18
Gerger-Hevenk	14	10	24
Gerger-Seyyit Mahmut	3	3	6
Gerger-Masroni	2	3	5
Toplam	266	275	541

Tablo 2 (Osmanlı Salnamelerinde Adıyaman, 249-275; Işık, 333)

Adıyaman'da Katolik faaliyetleri koordine etmek üzere 1894 yılında Besni'de 3 erkek Adıyaman'da ise 6'sı erkek olmak üzere toplamda 13 kişi faaliyet göstermektedir (Osmanlı Salnamelerinde Adıyaman, 230-31). Adıyaman'daki görevli sayısının fazla olmasının temel nedeninin burada Ermeni nüfusunun daha yoğun olmasından kaynaklandığı düşüncesindeyiz. Aynı yıllarda Besni ve Adıyaman'da Katoliklerin kiliselerinin yanı sıra birer okulunda olduğu görülmektedir (Osmanlı Salnamelerinde Adıyaman, 215-216; Öztürk, 2008: 143). Bu okullardan Besni Katolik kilisesinin 29'u erkek ve 16 tanesi kız olmak üzere toplamda 45 öğrencisi bulunmaktaydı. Ermeni kilisesinin ise cinsiyet olarak sadece 40 civarında erkek öğrencisi vardı. Aynı zamanda Katolikler, Gregoryenlerden farklı olarak hem erkek hem de kız çocuklarına eğitim vermekteydiler. Ancak Adıyaman'da bulunan okulun aynı zamanda semtinde adı olan Paşapınarı'nda sadece erkek öğrenciler eğitim görmüşlerdir (Osmanlı Salnamelerinde Adıyaman, 234-35). Katolıklere ait olan okullardaki eğitim o bölgenin papazı tarafından verilmiştir (Aslan, 2010:291).

Katolıklere Ait Okullar

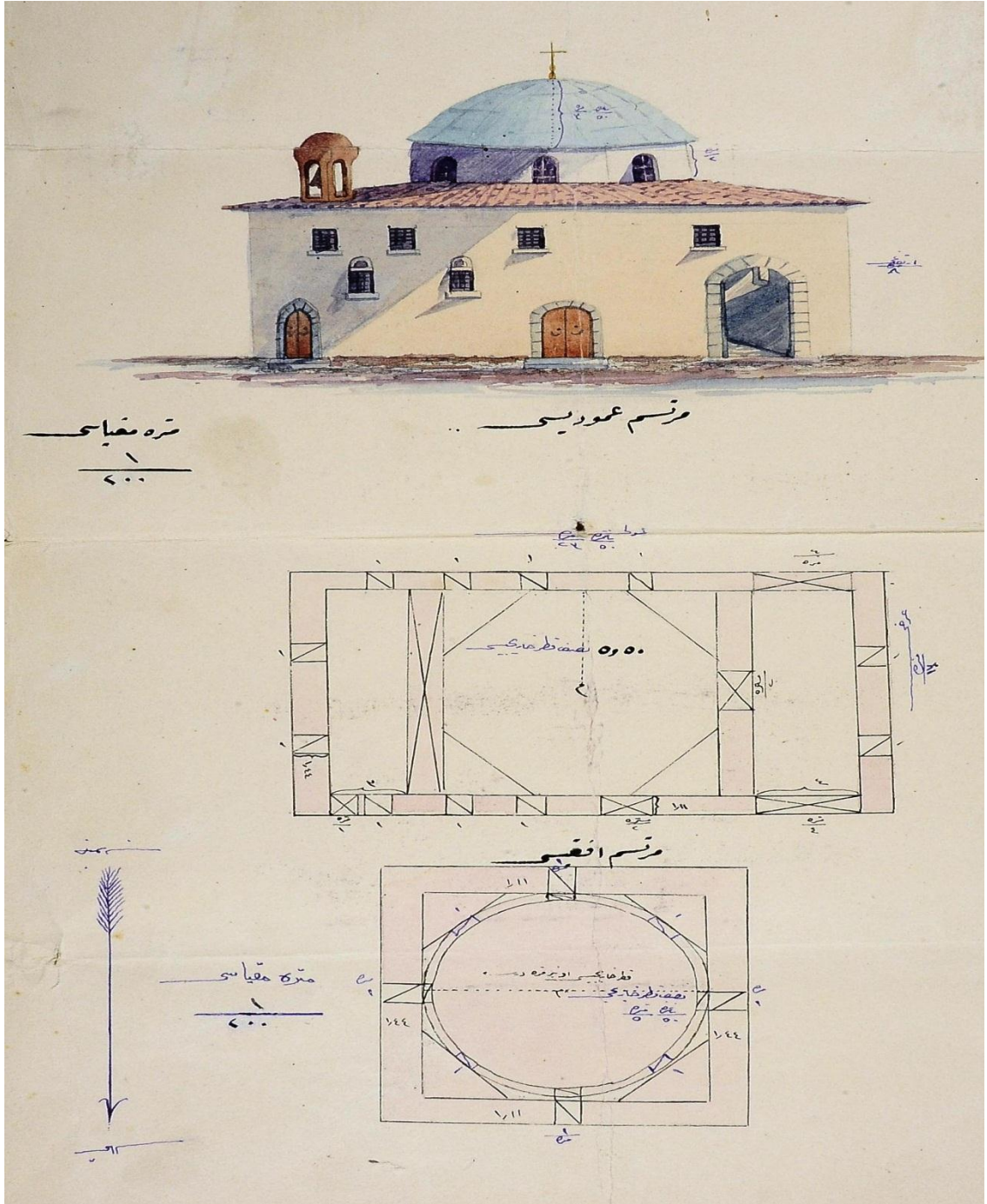
Kaza	Bulunduğu Yer	Mevki	Erkek	Kız
Adıyaman	Paşa Pınarı (Katolik)	Paşa Pınarı Civarında	18	
Besni	Katolik Kilisesi	Kilise Yanı	29	16

Tablo3 (Osmanlı Salnamelerinde Adıyaman, 235-36; Aslan, 291)

1897 yılında Besni Katoliklerinin Murahhas Azası olarak Semak Efendi görülmekte olup Ermenilerin her türlü işlemleri ile ilgilenmektedir (Kenger, 2006:149). 1900'de Adıyaman Katolik Kilisesinin Rahibinin İknadyus Efendi olduğu (Gökdeniz, 36), 1904 yılında ise Katoliklerin Ruhani Meclisinin Manas ve (Tekerek, 2005:89) aynı yıllarda mahallenin muhtarının ise Serkis olduğu görülmektedir (Kanadıkırık, 2005:77,156).

2.1.1. Katolik Ermeni Kilisesi ve Okulları

1906 yılında daha önceden evden bozma olarak devletten habersiz ve ruhsatsız inşa edilmiş olan Katolik kilisesinin yeniden inşa edilmesi için Adıyaman'daki Katolik Ermeniler, yetkililere başvuruda bulunmuşlardır. Bu başvuru devlet tarafından kabul edilmesine rağmen Ermeniler, inşaat için aldıkları belgeyi kaybetmiş ve Ermeni Katolik Patrikliği tekrar Osmanlı Devleti'nin Adliye ve Mezahip Nezaretine başvurmak durumunda kalmıştır. Bu sefer diğerinden farklı olarak daha önceden meydana gelen ve sıkıntılara neden olan kaybolma hadisesinin bir daha yaşanmaması için ayrıca ek bir surette istenmiştir. Verilen dilekçede yeniden yapılacak olan kilisenin dışarıdan 23.5 metre uzunluğunda ve 18 metre genişliğinde, yüksekliğinin işse 13 metre olacağı belirtilmiştir. Kilisenin iç hacminin ise 21.5 buçuk uzunluğunda ve 17 metre genişliğinde olması hesaplanmıştır. İçten yüksekliğinin ise 13 metre 7 santim olması planlanmıştır. Bu şekilde inşa edilecek olan Ermeni Katolik Kilisesi'nin başta Eski Saray Mahallesi'nde olmak üzere 367'si erkek olmak üzere toplamda 505 kişiye hizmet vereceği ifade edilmiştir. Kilisenin inşaatında tahmini olarak masraf 80 lira olarak belirlenmiş ve bunun yerli Katolik Ermenilerce karşılanacağı belirtilmiştir (İ.AZN Dosya No: 1327 C-5 Gömlek No: 4.). Bu belgede dikkati çeken en büyük olgu erkek Katoliklerin kadınlardan fazla olmasıdır. Yine 1894 yılıyla karşılaştırıldığında Katolik nüfusunun nerdeyse iki katına ulaştığı görülmektedir. Bu da Katolik misyoner faaliyetlerinin Adıyaman ve çevresinde hız kazandığını akla getirmektedir.

(İ.AZN Dosya No: 1327 C-5 Gömlek No: 4.)

2.2. Adıyaman Süryanileri

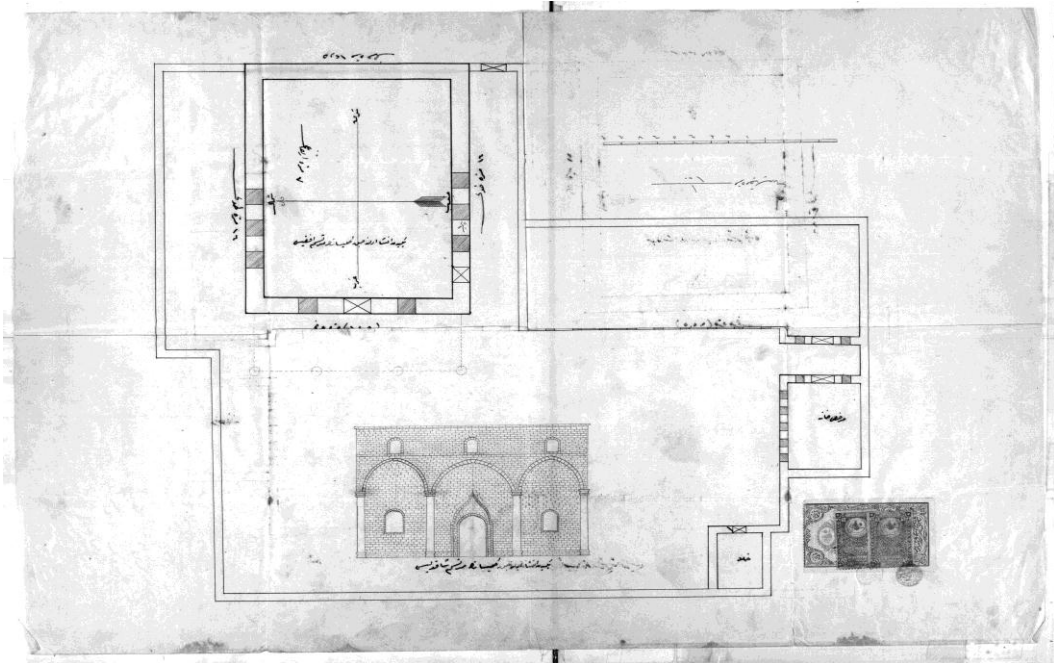
Anadolu'nun ilk yerli Hıristiyan halkı olan Süryaniler, Hıristiyanlığı kabullerinden itibaren bu topraklarda yaşamış, birçok kilise ve bina inşa etmiş ancak zamanla eski etkinliklerini yitirmişlerdir. Genel olarak Süryani adının nerden geldiği konusunda üzerinde anlaşılmiş ortak bir kanı yoktur. Bu ismin kendilerine iyi davranan İran Kralı Sürus'tan, Lübnan'daki Sur Şehrinden ve Asur kelimesinden türediği konusu taraflar arasında revaç bulmaktadır (Bilge, 2001:23-25). Süryani isiminin nerden geldiği konusunda olduğu gibi ırksal kökeni üzerinde de yoğun bir tartışma yaşanmaktadır. Diasporada yaşayan ve laik kesim köken olarak kendilerini Asurlara

dayandırırken Süryani Kilisesi kendilerini Arami ve Hıristiyanlığın yayılışı sırasında Mezopotamya'da bulunan hakların bütününden oluştuğunu iddia etmektedir (Bilge, 1991:10-11; Sonyel, 2001: 1-2)

Süryaniler ilkçağlardan beri Adıyaman ve çevresinde yaşamış hüküm sürmüş ve Adıyaman'ı "Klevdiye" olarak adlandırmışlardır (Günel, 1970:166). Hıristiyanlığın Roma'nın resmi dini olmasından önce Adıyaman ve çevresi - özellikle Samsat- Hıristiyanlığı erken dönemlerinden itibaren kabul Hıristiyanlığın kabul edildiği ve Pavlos (Pol) gibi birçok önemli din adamının yetiştiği bir bölge olmuştur. Bunlardan Pavlos (Pol) M.S.272'de bir Arap devleti olan Pamirlilerle Romalılar arasındaki savaş sonucunda Antakya'da yöneticilik ve Piskoposluk yapmıştır (Çelik, 1989:241-256; Çağatay, 1992:52). Yine M.S. 259-271 yılları arasında Patriklik yapan 16'ncı Süryani Patriği I.Bulus'un Samsatlı olduğu bilinmektedir (Günel, 223).

Yüksek bir şehir kültürüne sahip Süryaniler, Ortaçağ boyunca varlıklarını Adıyaman ve çevresinde sürdürmüşlerdir (Süryani Mihail c II, Tarihsiz:59; Günel, 239) Ancak bölgeye XIII. yüzyılda Moğolların gelmesiyle birlikte bu yöre tahrip edildi. Sanatkâr olanlar, bilim adamları ve tüccarlar Moğolları tarafından götürüldü. Bu da Adıyaman bölgesindeki Süryani nüfusunun azalmasına yol açmıştır (Şeşen, 38-42; Eskikurt, 184).

XIX. yüzyılda misyonerler gelmeden önce Adıyaman ve çevresinde bulunan bütün Süryaniler, Yakubi olarak Mardin bölgesindeki patriklik merkezine bağlıydılar. Buradan gönderilen gayri resmi bir vekil buralardaki Süryanilerin işlerini takip etmekle yükümlü olup merkezle olan iletişimi sağlamıştır. Bu bağlamda 1881 yılına kadar Adıyaman ve çevresindeki Süryani Kadimlerin işleri ile Numan Hoca adlı vekil yürütmüş onun vefatı neticesinde yerine oğlu David Ağa atanmıştır (Osmanlı Salnamelerinde Adıyaman, 180).

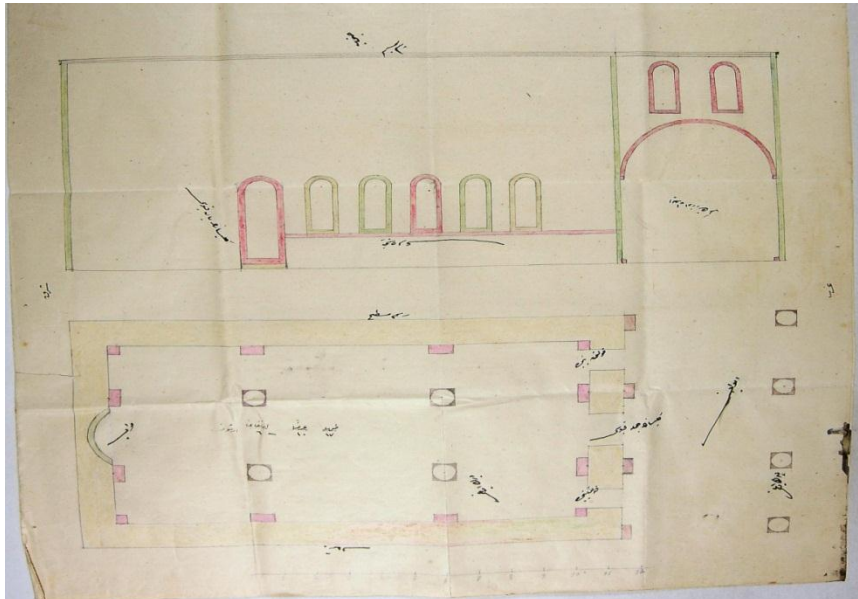

Yukarıdaki plan Süryani Kadim Kilisesinin 1908 tamiratına ait olan bir çizimdir. (İrade Mezahib ve Adliye 1324 N-1/Vesika Adeti 5 Vesika No: 7)

Adıyaman'da bulunan Süryani Kadim Kilise binasının tarihi, Osmanlı Vilayet Salnamelerinde XVI. yüzyıla kadar dayandırılmaktadır. XIX Yüzyılın ikinci yarısına kadar kendi hallerinde Mardin Süryanilerine bağlı olarak yaşayan Adıyaman Süryanileri, aynı Ermenilerin yaşadığı gibi yoğun olarak misyonerlik faaliyetlerine maruz kalmışlardır. Bu faaliyetler sonunda Adıyaman Süryanilerinde de bölünmeler ve parçalanmalar meydana gelmiş ve sonunda 1855 yılında Katolik Süryani Kilisesinin kurulması gündeme gelmiştir. Yapılan misyonerlik faaliyetlerinin meyvesi olarak 1879 yılında Cercis adıyla Rıdvan Bey Mahallesi'nde Adıyaman Katolik Süryanileri için kilise inşaatına başlanmış ve 1884 yılında Efraim adlı Urfalı bir piskopos tarafından kilisenin inşaatı gerçekleştirilmiştir (Osmanlı Salnamelerinde Adıyaman, 291-93, 234-237; Işık, 406).

Süryani Kadimlerden ayrılarak ayrı kiliseye sahip olan Katolik Süryaniler muhtemelen aralarındaki çekişmelerden ötürü mezarlıklarını da ayırmışlardır. Nitekim daha önceleri Protestan misyonerlerin Adıyaman Ermenileri arasındaki faaliyetler sonunda Gregoryenlerin cemaatlerinden ayrılan kardeşlerini kendi mezarlıklarına kabul etmedikleri bilinmektedir. Bu durum salnamelerde Adıyaman'da beş mezarlığın bulunmasından da anlaşılacağı gibi Süryaniler içinde geçerli olmuştur (Osmanlı Salnamelerinde Adıyaman, 215-216; Öztürk, 145; Atalay, 2008:153-154)

1875 yılında Süryani Katolik Kilisesinin Murahhas Vekili olarak Petros Efendi görülmektedir (Osmanlı Salnamelerinde Adıyaman, 106). Vilayet salnamesinden ertesi yıl bu kiliseye Matran Efraim/Afraym Efendi adlı rahibin atandığı (Osmanlı Salnamelerinde Adıyaman, 134) ve bu görevi en azından 1882 yılına kadar görev yaptığı bilinmektedir (Osmanlı Salnamelerinde Adıyaman, 159). 1894 yılına gelindiğinde ise kilisede -görevlilerin adı bilinmemekle birlikte- 3 kişinin görev yaptığı tespit edilebilmektedir. (Osmanlı Salnamelerinde Adıyaman, 234-37; Işık, 282). Ancak Adıyaman salnamelerinden anlaşıldığı üzere bu kilisenin diğer kiliseler gibi eğitim faaliyetlerinde bulunmadığı anlaşılmaktadır. Zira bir Osmanlı salnamelerinde Süryani Katolik Kilisesine ait bir okul veya eğitim kurumundan bahsedilmemektedir. Cemaatin çocuklarını Ermeni Katolik Okuluna gönderdiğini düşünmememizi engellen şey ise; her iki Katolik cemaatinin de ayrı ayrı kilise ve mezarlıklara sahip olmasıdır. Oysa aynı dönem Süryani Kadimlerin düzenli işleyen bir ilkokula sahip oldukları bilinmektedir.

Adıyaman'da bulunan Süryani Katolik Kilisesi ise 1865 yılında Adıyaman ve çevresinde yapılan misyonerlik faaliyetleri sonrasında izinsiz olarak bir evin kiliseye çevrilmesiyle kurulmuştur. 1898 yılına geldiğinde Süryani mahallesinde bulunan bu kilisenin resmiyete geçirilmesi için başvuruda bulunulmuştur. Bu başvuruda bu kilisenin arsasının vakıf malı olduğu belirtilmiş ve bunun kilisenin kalıcı olmasında herhangi bir engel teşkil etmeyeceği öngörülmüştür. Böylelikle 17 metre uzunluğu ve 10 metre genişliğiyle birlikte 6 metre yüksekliği olan bu kilisenin varlığı resmiyete bağlanmıştır (İrade ve Mezâhib 1314 –C. 12 Vesika No: 10 Adet: 3). Aziz Çağlayan, bu kilisenin adının Mor Cercis Hıdır İlyas ve Mara Mahallesindeki Rıdvan Bey Çeşmesi civarında olduğunu belirtmektedir (Çağlayan, 1967:43). I. Dünya Savaşı boyunca da kilisenin varlığını koruduğu 1918 yılına ait kadı sicili belgelerinden anlaşılmaktadır. Bu dönemde cemaat ve kilise Sem'an adlı bir rahibinin yönetiminde bulunmaktadır (Baydaş, 2008, 88). Ancak cemaatin durumun ekonomik açıdan iyi olmaması diğer etkenlerden ötürü kilise 1930 yılında bakımsızlıktan yıkılmış ve arsası devlet tarafından hazineye devredilerek şahıslara satılmıştır (Çağlayan, 43). Günümüzde Adıyaman ve çevresinde artık Katolik mezhebine bağlı Süryani bulunmamaktadır. Süryani Kadim Kilisesi ise 1978 yılına kadar aralıksız olarak faaliyetlerine devam etmiştir. Ancak Kilise rahibinin yurt dışına çıkıp geri dönmemesi kilisenin 25 yıl kapalı kalmasına neden olmuştur. 2000 yılında Süryani Kadim Kilisesine yeni bir rahip atanmış bir müddet sonra da bu kilise Adıyaman, Maraş, Malatya ve Elazığ illerini kapsayan bir metropolitlik haline getirilmiştir (İris, 3003, 124)

3.Cumhuriyet Devrinde Adıyaman'da Katoliklerin Durumu

I. Dünya Savaşı'ndan sonrada Adıyaman ve çevresinde Ermenilerin varlığı bilinmektedir. 1935 yılında Adıyaman merkez nüfusu olan 10.257 kişinin 318'ini Ermenilerin oluşturduğunu görmekteyiz (Kılınçkaya, 284-85). Ancak bu kayıta Süryanilere değinilmemesi ilgi çekicidir. Bu dönemde de Katolik misyonerlerin her ne kadar ayrılmalarına rağmen onların bıraktıkları etki Adıyaman gayrimüslimleri arasında sürmeye devam etmiştir. Nitekim 1955 yılında 2'si erkek olmak üzere 4 Katolığın yaşadığı tespit edilmiştir. Ancak bu sayı beş yıl sonra on beş kat artarak 29'u erkek olmak üzere 61'e ulaşmıştır. Bu rakam cumhuriyet devrinde Adıyaman'daki Katoliklerin ulaştığı yüksek seviyeyi teslim etmiştir. Zira bu tarihten başlayarak bu oran sürekli olarak düşmüştür. Nitekim 1965 yılında 22'si kadın olmak üzere toplam Katolik nüfus 41'dir. Verilen kayıta Katoliklerin yüzde kaçının Ermeni yüzde kaçının Süryani olduğu verilmemiştir (Doğan, 1980: Tablo B26-27). Cumhuriyet devrindeki bu verilerdeki azalmaların Adıyaman'daki azınlıkların başta İstanbul olmak üzere göç etmeleri ve şehirden ayrılmalarından kaynaklanmıştır.

SONUÇ

Adıyaman'daki Katolik faaliyetleriyle Protestanlık faaliyetlerinin başlamasının arasında bir paralellik bulunmaktadır. Süryaniler ve Ermeniler arasında Katolikliğin başlaması azınlıklar arasında Protestan misyonerlerin Adıyaman'daki faaliyetlerine tepki olarak doğmuş, XIX. yüzyılın boyunca gelişme göstermiş ve kendilerine ait müstakil bir kiliseye sahip olmuşlardır. Ancak Protestanlara bir tepki olarak doğan bu hareketin Gregoryenler tarafından da kabul görmediği mezarlık sayısının artmasından da anlaşılmaktadır. Katolik faaliyetleri çevre yerlere göre daha fazla Ermenin ve Süryani'nin yaşadığı Adıyaman şehir merkezinde yoğunlaştığı görülmektedir.

Genel olarak Katolikler faaliyetlerini genişletmek için Protestan misyonerlerin aksine Ermenilere ve Süryanilere yönelik maddi yardımlarda bulunarak taraftar toplamaya çalışmışlardır. Elde ettiğimiz belgelerde Katolik mezhebini kabul eden her iki cemaat üyelerinin sahip oldukları kiliseler ilk zamanlar ruhsatsız olarak faaliyete geçmiştir. Ancak bu kiliselerin resmi olarak kayıt altına alınması XX. yüzyılın başında tamirleri için izin alınmasıyla gerçekleşmiştir.

Bu iki Katolik topluluktan Ermeni Katolikler mali olarak Süryanilerden daha iyi ve daha kalabalık oldukları görülmektedir. Nitekim bu dönemde Süryanilerin okulları bulunmazken Ermenilerin Paşapınarı mevkiinde düzenli bir okulları bulunmaktaydı. Ancak I Dünya Savaşı'ndan sonra nüfusları azalan Katolikler özellikle 1960'lı yıllardan sonra Adıyaman'dan göç ederek büyük şehirlere göç etmişlerdir.

KAYNAKÇA

İ.HR Dosya No: 251 Gömlek No: 14916

İrade ve Mezâhib 1314 –C. 12 Vesika No: 10 Adet: 3

İrade Mezahib ve Adliye 1324 N-1/Vesika Adeti 5 Vesika No: 7

İ.AZN Dosya No: 1327 C-5 Gömlek No: 4

DH. MKT. Dosya No:67 Gömlek No:38;

DH.MKT. Dosya No: 1699 Gömlek No: 59

ARAS, Numan. (2006). *Ondokuzuncu Yüzyılda Malatya Sancağı Besni Kazası'nın Tarihi Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Yapısı*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş.

ARSLAN, Ramazan. (2010). "XIX. Yüzyılda Adıyaman'da Sosyo-Ekonomik Yapı", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Sayı:26 Nisan*, s.288-301.

ATALAY, Talip. (2008), "Diyarbakir Vilayeti'nde Hısnımansur, Kahta ve Besni", *Medeniyetler Kavşağı Adıyaman, Adıyamanlılar Vakfı Yay.*, İstanbul, s.149-172.

BAYDAŞ, Mehmet. (2008). *236 Numaralı Hısn-ı Mansur (Adıyaman) Kadı Sicilinin 20-96 Sahifelerinin Transkripsiyonu*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş.

BİLGE, Yakup (1991). *Süryaniler Anadolu'nun Solan Rengi*, Yeryüzü Yayınları, İstanbul.

BİLGE, Yakup. (2001). *Geçmişten Günümüze Süryaniler*, Zvi-Geyik Yayınları, 3.Baskı, İstanbul, Aralık.

ÇAĞATAY, Neşet. (1992). *İslâm Tarihi (Başlangıçtan Abbasilere Kadar) Dini –İctimai-İktisadi-Siyasi Açından*, TTK, Ankara.

ÇAĞLAYAN, Aziz.(1967).*Adıyaman Tarihi*, Deniz Matbaası, Adıyaman.

ÇELİK, Mehmet. (1989). *Kadim Süryani Kilisesi*, Ankara .

DALYAN, Murat Gökhan.(2010). "Amerikan Misyonerlerinin Osmanlı Ermenilerinde Meydana Getirdiği Bölünme ve Çatışmalar: George B. Nutting-George H. White ve Adıyaman Ermenileri Örneği" *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi Mayıs 2010 Sayı: 21*, s.88

- DOĞAN, Fevzi. (1980). *Türkiye’de ve Adıyaman’da Şehirleşme Hareketleri ve Adıyaman İlinin Demografik Özellikleri*, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyal Antropoloji ve Etnoloji Kürsüsü, Basılmamış Lisans Tezi.
- ESKİKURT, Adnan. (2002). “ Musul Atbeg Hakimiyeti Döneminde el-Cezire Bölgesinin Tarihî Coğrafyası”, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, XII, (Özel Sayı, Prof Dr. Çoşkun Alptekine Armağan), Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, İstanbul, s. 163-186.
- FRAŞERLİ, Mehdî .(2008). *Osmanlı Devleti’nde Kapitülasyonların Uygulanışı (İmtiyâzât-ı Ecnebiyyenin Tatbikât-ı Hâzırası)*, Yay. Haz. Fahrettin Tızlak, Fakülte Kitabevi, Isparta .
- GÖKDENİZ, Ömer Faruk. (2006). *262 Numaralı Hısn-ı Mansur (Adıyaman) Kadı Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş.
- GÜNEL, Horepsikopos Aziz. (1970). *Türk Süryanileri Tarihi*, Diyarbakır.
- IŞIK, Adnan. (1998), *Malatya 1830-1919*, İstanbul.
- İRİS, Muzaffer (2003). *Bütün Yönleriyle Süryaniler*, İstanbul.
- KANADIKIRIK, İbrahim. (2005). *260 Numaralı Hısn-ı Mansur (Adıyaman) Kadı Sicilinin 1-122 Sahifelerinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş.
- KENGER, Selahattin. (2006). 190 Numaralı Besni (Behisni) Kazası Osmanlı Şer’iyye Mahkemesi Kayıtlarının 118–236 Sahifelerinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (Hicri 1313–1315/ Miladi: 1896–1897) Yüksek lisans Tezi Kahramanmaraş Haziran.
- ÖZTÜRK, Said. (2008), “Osmanlı Döneminde Adıyaman’ın Sosyal Ekonomik Özellikleri”, *Medeniyetler Kavşağı Adıyaman*, Adıyamanlılar Vakfı Yay., İstanbul, s.117-147.
- SONYEL, Salahi R. (2001). *The Assyrians Of Turkey Victims Of Major Power Policy*, TTK., Ankara .
- SYKES, Mark .(2000).*Dârü’l İslâm*, Tercüme: Yılmaz Tezkan, 21. yüzyıl yayınları, İstanbul.
- ŞEŞEN, Ramazan. (1997). “Haçlı Seferleri Sırasında Güneydoğu Anadolu Bölgesinin Siyâsî ve Sosyal Durumu, Haçlılarla Yapılan Mücadeleye Katkısı”, *Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu 23-25 Haziran*, İstanbul.s. 33-45.
- TEKEREK, Feyzullah. (2005). *260 Numaralı Hısn-ı Mansur (Adıyaman) Kadı Sicilinin 123-204 Sahifelerinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş.
- TER MİNASSIAN, Anahide. (2006). *Ermeni Kültürü ve Modernleşme Şehir, Oyun, Mizah, Aile, Dil*, Çev. Sosi Dolanoğlu, Aras Yayınları, İstanbul .
- THE MISSIONARY HERALD. (1858).*Containing the Proceedings at the American Borad of Commissioners for Foreign Missions, with View of other Benevolent Operations, for the Year 1858, Vol. LIV.*, Boston.
- THE MISSIONARY HERALD .(1863).*Containing the Proceedings at the American Borad of Commissioners for Foreign Missions, with View of other Benevolent Operations, for the Year 1863, Vol. LIX.*, Cambridge
- TUĞLACI, Pars. (1985). *Osmanlı Şehirleri*, Milliyet Gazetesi Yayınları, İstanbul.